

Eesti Lasteaednike Liidu (ELAL)

sisuanalüüs Lasteaia riikliku õppekava tööversioonile (2019)

Koostatud: Tartus, 11.11.2019

ELAL on tutvunud Lasteaia õppekava tööversiooniga ning on järgmistel seisukohtadel:

Analüüsitava Lasteaia riikliku õppekava tööversioon (edaspidi LARÕ) reguleerib antud tööversioonis 3-7 aastaste laste õpet.

Koolieelse lasteasutuse (edaspidi KELA) seadusest tulenevalt on „*koolieelne lasteasutus koolieast noorematele lastele hoitu ja alushariduse omandamist võimaldav õppeasutus.*“ Seega peab hetkel kehtiva seaduse kohaselt pakkuma alusharidust lapsele alates sünnist. Selles osas ei vasta LRÕK kehtivale KELA seadusele. Ka Euroopa kvaliteetse alushariduse raamistik sätestab lapsele hariduse andmist alates sünnihetkest.

ÜRO lapse õiguste konventsioon sätestab, et lapsel (inimene vanuses 0-18) on õigus haridusele, mis hõlmab õigust kvaliteetsele haridusele turvalises õppekeskkonnas. Kvaliteetse hariduse aspektid on leitavad EU kvaliteetse hariduse raamistikust, kus tuuakse välja, et lapse õppimine algab juba sünnist ja esimesed eluaastad on lapse kujunemisele kõige olulisemad pannes aluse lapse elukestvatele arengule. Ülesanne on toetada laste arengut järjepidevalt ja võimalikult vara alusharidus- ja lapsehoiuvõimaluste kaudu. Samas mainitakse ka teadlaste seisukohta, et alushariduse õppekava saab käsitleda vahendina, mille abil parandada lastele sünnist kuni kohustusliku kooliea alguseni osutatava õppe- ja kasvatuse kvaliteeti.

Juhime tähelepanu, et Eesti õigusaktides (Eesti Vabariigi Haridusseadus) puudub mõiste „lasteaed“. Kasutusel on mõiste „koolieelne lasteasutus“, mis KELA seaduse kohaselt võimaldab koolieast noorematele lastele alusharidust.

1. Lasteaia ülesanded. Kas lasteaiaid täidavad neid ülesandeid, mis on loetelus? Mida võiks lisada?

Lasteaia põhiülesanne tuleneb kehtivast KELA seadusest ja on lapse ealisi, soolisi, individuaalseid vajadusi ja iseärasusi arvestades:
1) luua võimalused ja tingimused tervikliku isiksuse kujunemiseks, kes on sotsiaalselt tundlik, vaimselt erk, ennastusaldav, kaasinimesi arvestav ja keskkonda väärtustav;
2) hoida ja tugevdada lapse tervist ning soodustada tema emotsionaalset, kõlblelist, sotsiaalset, vaimset ja kehalist arengut.

Radikaalseteks õppekavauuendusteks pole vajadust, sest kehtiva õppekava alusel töötavate lasteaedadega on lapsevanemad rahul. Lasteaadade rahuloluküsitluse tagasisidest (2017) selgub, et uuringus osalenud lapsevanemad hindasid väiteid "Eestis antav alusharidus on

ajakohane" ja "olen rahul alushariduse korraldusega Eestis." keskmiselt 4,0 punktiga (viiepalli skaalal).

LRÕK tööversioonis on märgitud ühe lasteaia ülesandena lapse vaimse tervise seiret. Kuna selle kohta puudub seletuskiri, ei ole võimalik aru saada, mida dokumendis selle tegevuse all silmas peetakse. Kui peetakse silmas lapse tervise regulaarset kontrolli, siis on see tegevus hetkel kehtivate seaduste alusel lapsevanemate ja perearstide kohustus. Lapse tervise kontrolli reguleerib kuni 18 aastaste laste tervise jälgimise juhend.

Lase tervise seiret ei ole lasteaedades võimalik läbi viia, kuna alates 2005. aastast kehtima hakanud KELA personali miinimumkoosseisu määrmise kohaselt ei pea lasteaedades töötama meditsiinitöötajaid ning lasteaedade teistel töötajatel puudub vastav kompetents.

Analüüsitav dokument kohustab lasteaial pakkuma vanemale rühmale huvitegevust. Lasteaedades puudub ressurss ja kompetents erinevate huvitegevuste korraldamiseks. Huvitegevust pakuvad mitteformaalsed õppeasutused.

Mõiste „vanem rühm“ vajab täpsustust, kuna sellist määratlust kehtivas KELA seaduses ei ole.

Täpsustamist vajab, mis eesmärgil ja mil viisil nähakse koolieelseid lasteasutusi tegemas koostööd KOV-ga, samuti haridus-, sotsiaal-ja tervisevaldkonna asutustega ning milliseid asutusi on silmas peetud. Hetkel kehtivad seadused ei reguleeri koostööd teiste asutustega.

Lasteaia ülesandena tuuakse dokumendis ära lastevanematele lasteaia õppe-ja kasvatustegevuse sisu ning korralduse tutvustamine. Vajalik on selgelt väljendada, et lapse õiguste konventsiooni (art 18 ja 4) ning Eesti Vabariigi Haridusseaduse põhjal omandatakse alusharidus põhiliselt kodus ning selle eest vastutavad vanemad. on peamine vastutus nii lapse kasvatuse kui ka arengu eest perekonnal. Koolieelsetel lasteasutustel on oluline roll perekondliku kasvatuse toetamisel ja täiendamisel.

2. Väärtused. Kas loetletud väärtused on Eestis omaks võetud lapse arengu ja meie igapäevaelu seisukohalt?

LRÕK väärtused on eklektilised. Implitsiitsed väärtused on kõlblus, kuulekus, konservatiivne, suletud rahvuslus - soov lapsi just rahvusromantiliste ja traditsiooniliste aadete vaimus üles kasvatada, teistes kultuurides ja mitmekeelelises ning -kultuurilises ühiskonnas nähakse ohtu. Õppeprotsessis väärtustatakse kuulekust ja ainealaseid teadmisi, erinevate distsipliinide detailset käsitlemist (mis väljendub eelkõige õppekava sisuvalikus, kuid ka eesmärkides ja väljundites). Väärtustatakse õppeprotsessi, mis on oma olemuselt aine- ja täiskasvanukeskne ning teeb lasteaia pigem väikese kooli, mängudest väärtustatakse vaid rangelt reeglistatud õppemängu. Laste initsiatiivi, omaalgatust ja ettevõtlikkust ei väärtustata. Kaasava hariduse väärtustest on mainitud vaid seda, et lapsed arenevad erinevas tempos, HEV või tuge vajavate laste kaasamist LRÕKis ei avata.

Eksplitsiitselt on LRÕK väärtustest välja toodud vaid mõned (eelmainitud isamaalus, rahvuslus, kõlblus, kuulekus, koolivalmidus) ning needki juhuslikes lõikudes. Dokumendis on ka väärtuskonflikte - näiteks kunsti valdkonnas väärtustatakse loovust ja üldosas mängu

kaudu õppimist, samas on ülejäänud tekst nende väärtustega vastuolus. Nii mõneski kohas on ruumi kahetimõistmisele („informeeritud kodanik“, „ausa mängu“ põhimõtted jm).

Väärtuste sõnastamisel tuleks lähtuda laste õiguste konventsioonist, milles pööratakse rõhku sõnavabadusele (art 13), privaatsusele, puutumatusse, iga lapse oma keelele ja kultuurile, usu- ja mõttevabadusele (art 14).

ÜRO Lapseõiguste konventsiooniga ühinenud riigid on leppinud kokku, et lapse haridus on suunatud (art 29):

1. inimõiguste ja põhivabaduste ning ÜRO põhikirjas talletatud põhimõtete vastu lugupidamise kujundamisele;
2. austuse kasvatamisele lapse vanemate, tema oma kultuuriidentiteedi, keele ja väärtuste, tema elukohamaa rahvuslike väärtuste, tema sünnimaa vastu ja teiste, tema omast erinevate kultuuride vastu;
3. lapse ettevalmistamisele vastutusvõimeliseks eluks vabas ühiskonnas mõistmise, rahu, sallivuse, sugude vahelise võrdsuse, kõikide rahvaste vahelise sõpruse, etniliste, rahvuslike ja usuliste rühmituste ja põliselanike rühmituste vahelise sõpruse vaimus;
4. looduskeskkonna vastu lugupidamise kasvatamisele.

Konventsiooni art 28 ja 29 rõhutavad iga lapse vaatlemist ainulaadse isiksusena.

LRÕKi tekstis kasutatakse terminit kõlbeline kasvatus. Tänapäevases käsituses on see osa „väärtuskasvatusest“. Tartu Ülikooli eetikakeskus on arendanud väärtuspõhist lasteaeda ning koostöös võiksid nad anda sisendi õppekavasse: väärtuste loomine, hoidmine, väärtusarendus jpm.

3. Esitatud on üks lasteaia õppe- ja kasvatustegevuse eesmärk – koolivalmidus. Mida soovite lisada?

LRÕKis toodud õppe- ja kasvatustegevuse ainus eesmärk on lapse koolivalmiduseni jõudmine. Näeme selles kitsast lähenemist lapse arengule ja selle toetamisele koolieelses eas. Alushariduse eesmärk on kahtlemata laiem kui analüüsitava dokumendis mainitud.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt on lapse arendamine ennekõike inimeseks kasvamise toetamine ja sellele kaasa aitamine, mitte kooliks ettevalmistamine. Igal lapsel peab olema õigus igakülgsel arengule (art 6, 18, 23, 27, 29 ja 32) käsitletakse lapse arengu füüsilisi, vaimseid, moraalseid, sotsiaalseid, kultuurilisi, usulisi ja isiksusega seotud eeldusi, eesmärgiks: „*lapse isiksuse, vaimuannete, vaimsete ja kehaliste võimete potentsiaali võimalikult täiuslik arendamine.*“

ÜRO laste õiguste konventsioonis (art 29) täpsustatakse haridusele seatavaid eesmärke, milleks on inimõiguste austamise kõrval ettevalmistamine vastutustundlikuks eluks ning austus lapse vanemate, rahvuslike väärtuste ja eri kultuuride vastu.

Alusharidus on haridustase, mis loob - nagu nimigi ütleb - aluse kogu elukestvatele õppele. Uudishimu, õpihuvi, usk endasse õppijana (enesetõhusus), avastamisrõõm, soov ja suutlikkus olla elukestev ennast juhtiv õppija - kõik need saavad alguse alusharidusest. Rangelt

akadeemilise suunitlusega alusharidus võib kõiki eelloetletud omadusi pärssida ning nii võib see minna vastuollu elukestva õppe ideaaliga.

Eesti haridusstrateegia 2035 eesmärkidest lähtuvalt on hariduse eesmärk anda inimestele teadmised, oskused ja hoiakud, mis võimaldavad teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetavad Eesti elu edendamist.

Eesti haridusseadusele tuginedes võib väita, et alusharidus on teadmiste, oskuste, vilumuste ja käitumisharjumiste kogum, mis loob eeldused edukaks edasijõudmiseks igapäevaelus ja koolis.

Euroopa kvaliteetse alushariduse raamistikus hõlmab laste tulemustega seotud kasu emotsionaalset, moraalselt, vaimset ja füüsilist arengut; laste sotsiaalseid oskusi ja ettevalmistust õpingute jätkamiseks ning täiskasvanu ellu astumiseks; laste tervist ja koolivalmidust.

Alushariduse kvaliteedi uuringus (2017) osalejatest on 89% nõus või täiesti nõus, et lasteaiast saadud teadmised ja oskused valmistavad nende lapse kooliks hästi ette.

4. Õpikäsitus ehk põhimõtted õppesisu valikuks ja lasteaia tegevuste korraldamiseks. Kuivõrd on need kooskõlas teadusuuringutele ja rahvusvaheliste alusdokumentidega, eelkõige „Key data on Early Childhood education and care in Europe“ 2019.

Õpikäsitust kui arusaama sellest, mida peetakse õppimiseks ja mil viisil õppimine toimub ja millistes suhetes on õppeprotsessis osalejad ning nende arusaamade rakendamine praktikas, on hinnatavas dokumendis kajastatud ebapiisavalt. Õpikäsituses puuduvad konstruktivistliku teadmuskäsituse alused, milles on valdavaks arusaam, et õppimine ei ole pelgalt informatsiooni vastuvõtmine, õppijale ei pakuta valmis teadmisi, vaid soositakse avastuslikku õppimist, õppimist läbi praktilise kogemuse, uue teadmise olemasolevaga sidumist, õpioskuste ja probleemilahendusoskuste omandamist ning koostööst õppimist (<https://www.hm.ee/et/opikäsitus>).

Lasteaia õppekava versioonis on toimunud kaks kontseptuaalset muudatust: last nähakse informatsiooni vastuvõtja rollis, õpetaja on pandud informatsiooni jagaja rolli. LRÕK aluseks ei ole teaduspõhine lähenemine, kus õppimist nähakse muutustena teadmistes, käitumises, hoiakutes, oskustes jms ning nendevahelistes seostes. Eesti hariduses on juba alates 1987. aasta õpetajate kongressist, ning kindlasti pärast taasiseseisvumist, olnud vajadus on liikuda paradigmalt „õpetaja õpetab“ arusaamale „laps õpib“. Eesti elukestva õppe strateegias 2020 on rõhutatud õpikäsituse mõtestamise vajalikkust ja muutunud õpikäsituse rakendamise tähtsust igal haridustasemel, sh alushariduses. Selle lähenemisega on LRÕK vastuolus, samuti ei toetu tööversioonis kirjeldatav õppija ning õpetaja rollimudel haridusstrateegia 2035 dokumentidele.

LRÕK tööversiooni kohaselt on lapsel õppeprotsessis eelkõige passiivne roll - omandada seda, mida kava (õpetaja) ette näeb. Vajalik on täpsustada lapse kui õppija aktiivne roll õppeprotsessi kõigis etappides. Kehtivas õppekavas (KELA õppekava, 2008) on laps vastavalt oma võimetele osaline tegevuste kavandamises ja analüüsis. Kujundamiseks õppijates avatud hoiakut õppimisse on vajalik õppija osalemine õppe eesmärgistamisel toetades õppija sisemist motivatsiooni (Pedaste, Nüüdisaegse õpikäsituse mudel. <https://sisu.ut.ee/opikäsitus/5-n%C3%BC%C3%BCdisaegse-%C3%B5pik%C3%A4situse-mudel>)

EL kvaliteetse alushariduse raamistik toob välja, et alusharidus peab olema lapsekeskne: rõhutatakse, et lapsed õpivad kõige paremini keskkonnas, mis põhineb lapse osalusel ja huvil õppimise vastu. Sageli arutavad haridustöötajad ja lapsed omavahel õppekorraldust ning õppetegevuste ja -vahendite valikut. Last kaasatakse aktiivselt lasteasutuse igapäevaste otsuste tegemisse.

LRÕKis on õppeprotsessi planeerimise, läbiviimise ja analüüsimise tegevused ainult õpetaja korraldada. Last nähakse juhtimise ja hoolitsuse objektina. Õpetaja on teadmiste vahendaja, eelnevalt koostatud õppeplaani elluviija ja teostaja. Last nähakse passiivse teenuse kasutajana, saamaks „informeeritud“ (vt lasteaija õppekava lk 10). Kirjeldatud õpikäsitlus on täiskasvanust lähtuv (Kinos ja Pukk, 2010).

Täiskasvanust lähtuv kasvatus on pikemas perspektiivis lapsekesksest kasvatuses vähem tulemuslik (Golbeck, 2002; Katz, 1999), see võib kaasa tuua vähenenud soovi omandatud teadmisi kasutada (Katz, 1999) ning tavapärasest suurema koolistressi, sõltuvuse täiskasvanutest ning madalama usu oma saavutustesse (Stipek, 2006).

Lapsest lähtuva õpikäsitluse alusel on lapsepõlv omaette väärtus, mitte üksnes kooliks ja täiseaks valmistumine. Õpetajat nähakse õppimise suunajana, kes arvestab tegevuste kavandamisel laste individuaalsuse ja huvidega. Laps on eakohaselt valikuid tegev sotsialne subjekt, toimija, kelle huvid on esikohal (Kinos ja Pukk, 2010).

Lapsekeskne kasvatus on täiskasvanust lähtuvast kasvatuses tõhusam laste akadeemiliste oskuste arengu toetamisel sõltumata laste varasemast oskuste tasemest (Lerikkanen jt, 2016). Lapsekeskne kasvatus toetab täiskasvanust lähtuvast kasvatuses paremini laste usku oma akadeemilisse võimekusse (Perry, Donohue ja Weinstein, 2007) ja õpimotivatsiooni (Lerikkanen jt, 2012).

Eesti haridusstrateegia 2035 määratleb õppe õppijakesksena. Ka Euroopa kvaliteetse alushariduse raamistik määrab, et alusharidus peab olema lapsekeskne, last aktiivselt kaasav ja lapse arvamust arvesse võttev.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni järgimine toob muutusi laste ja täiskasvanute vahelisse traditsiooniliselt autoritaarsesse suhtesse – ka õpetaja ja lapse rollidesse.

Sama dokumendi artikkel 12 sisaldab kohustust kaasata laps igasuguste teda puudutavate otsuste tegemisse. Igal lapsel, kes suudab esitada oma arvamusi, on õigus oma seisukohale ja selle vabale väljendamisemale kõigis teda puudutavates asjades. Ainult arvamuse välja selgitamisest siiski ei piisa, artikkel sisaldab ka kohustust võtta lapse arvamust arvesse vastavalt tema vanusele ja arengutasemele. Artikli 12 eesmärk on anda lastele võimalus mõjutada nende otsuste tegemist, mis puudutavad last ennast ja lapsi üldiselt, ning muuta see lapse argielu loomulikuks osaks. See eeldab laste kaasamist õppe planeerimisse ja otsuste tegemisse. Peale selle tuleks ka regulaarse tagasiside kogumise kaudu selgitada laste mõtteid käsitletavate teemade kohta. Ka üksikut last puudutavate otsuste ja tegevuse puhul peab laskma tal avaldada oma arvamust ja arvestada seda ühe otsust mõjutava asjaoluna. See rõhutab lapse enesemääramise õigust, mis lapse kasvades ja arenedes üha suureneb.

Laste osaluse arendamine vähendab täiskasvanute mõjuvõimu, milleks ei pruugita alati valmis olla. Kohustust anda lapsele võimalus esitada oma seisukohti ja kohustust võtta neid arvesse otsuste tegemisel mõistetakse mõnikord valesti kui otsustusõiguse ja isegi vastutuse üleandmist lastele. Lapsekesksus seda siiski ei tähenda - õpetaja vastutab õppeprotsessi ning

lapse arengu toetamise eest (viimast koos lapsevanemaga), ent laps kaasatakse eakohaselt protsessi kõigisse etappidesse (Tuul, 2011).

EL alushariduse kvaliteedi raamistikus märgitakse, et laste õpipotentsiaali ärakasutamiseks peetakse sobilikumaks laiemat terviklikku lähenemist õppimisele, mis kogemusõppe, mängu ja sotsiaalse suhtlemise kaudu toetab laste kognitiivset ja mittekognitiivset arengut. Selles suhtes näitavad uuringute tulemused, et akadeemilise õppe esikohale seadmine ei tasu ennast ära. Uuringus on tulemuslike pedagoogiliste tegevustena määratletud need tegevused, mis hõlmavad: lapse ja täiskasvanu vastastikust osalemist, teadmiste, tähenduste ja arusaamade ühist loomist ning juhendamist ja tuge, st ettenäitamist, selgitamist ja küsimuste esitamist, eelkõige avatud küsimuste esitamine, mis innustavad last mõtlema ja õppima. See tähendab et alushariduses ja lapsehoiuses saab õpetamine olla tulemuslik ainult siis, kui see toetab aktiivset ühist tõlgendamist, ja mitte siis, kui tegemist on pelgalt teadmiste edasiandmisega.

2008 aastast kehtima hakanud KELA riiklik õppekava soodustab lapsest lähtuvate aktiivõppe erinevate meetodite: Hea Algus, Montessori, Waldorfpedagoogika, Reggio Emilia, keelekümbel-, uurimusliku, ettevõtlus- ja õuesõppe rakendamist sarnaselt Põhjamaadega. <https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus/alusharidus>

Eestis tegutsevatele eelpool nimetatud meetodeid kasutavatele lasteaedadele, kus toetatakse mitte täiskasvanust lähtuval õpikäsitusele, lasteaia õppekava tööversiooni õpikäsitus ei sobi, kuna erineb kontseptuaalselt eelpool nimetatud pedagoogilistest lähenemistest. Juhul, kui LRÕK hakkaks olemasoleval kujul kehtima, eeldaks see nende lasteaedade süsteemi muutmist või siis nende tegevuse vastuollu minemist LRÕKiga.

LRÕK tööversioon on täiskasvanukeskne ning ei toeta toimunud muutuste ja innovaatiliste õpiviiside leviku edasist arengut Eesti haridusmaastikul.

Tuginedes rahvusvahelistele võrdlusuuringutele alushariduse valdkonnas on Eesti lasteaedades loodud head võimalused lapsest lähtuvaks õppe- ja kasvatustegevuseks koostöös peredega (<https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus/alusharidus>)

Õpikäsituse osas on liialt pandud rõhku õpisisule. Õppekava üldosas küll mainitakse lapse huve, kuid edaspidises ei selgu, kuidas laste huvid välja selgitatakse ning kuidas laste huvisid, omaalgatust ja ideid toetatakse igapäevases tegevuses.

EL alushariduse kvaliteediraamistik annab suunised, et alusharidus- ja lapsehoiuteenused peavad olema lapsekesksed, last aktiivselt kaasavad ja lapse arvamust ja huve arvesse võtavad. Ka hetkel kehtiva KELA õppekava kohaselt on vajalik, et laps oleks osaline tegevuste kavandamisel, oma õppimise analüüsi protsessis.

Lasteaedade rahulolu küsitluse (2017) tulemused näitavad, et lapsevanemad hindavad oma lapse põhivajaduste rahuldumist lasteaias kõrgelt (keskmine 4,4 punkti 5-st). Lapsevanemad hindasid väiteid "minu laps saab lasteaias vabalt oma arvamusi ja ideid väljendada", "minu lapse lasteaias toetatakse lapse iseseisvust" ja "minu lapse õpetajad arvestavad minu lapse arvamusega".

Analüüsitava õppekavas puudub ülevaade lapse arenguks soodsa vaimse ja füüsilise õpi- ja kasvukeskkonna loomise ja muutmise põhimõtetest.

EL alushariduse kvaliteedi raamistikus märgitakse, et lapsele tuleks luua turvaline, õppimist soodustav ja hooliv keskkond, tagada sotsiaalne, kultuuriline ja füüsiline ruum ning pakkuda erinevaid võimalusi, et lapsed saaksid oma potentsiaali arendada.

Erinevad intelligentsuse teooriad on väitnud, et intelligentsus areneb kaasasündinud omaduste ja keskkonna koostoimes. Keskkond mõjutab lapse arengut, selles hakkama saamist ning erinevaid oskusi (Darragh, 2011). Näiteks on leitud, et rühmaruumi kvaliteet õppeaasta alguses on seotud laste paremate enesekontrolli oskuste ja tööharjumustega õppeaasta lõpuperioodil (Williford et al., 2013).

Alushariduse kvaliteeti on võimalik mõõta mitmete aspektide alusel sh vaadeldes protsessi kvaliteeti, mis muuhulgas hõlmab mängu osa õppekavas. (EL alushariduse kvaliteedi raamistik).

Mängu olulisust lapseas õppimisel on LRÕK õpikäsituse osas küll mainitud, kuid edaspidi õppekavas see ei kajastu. Mänguna on lasteaia õppekava tööversioonis toodud ainult reeglitega õppemäng. Hetkel kehtiv õppekava toob alushariduse eesmärgina ära lapse toetamist õppimisel mängu kaudu. Analüüsitava õppekavas on vajalik täpsustada kõikide mänguliikide vajalikkust lapse igapäevategevustes sh vabamängu rolli lapse arengus.

Koolieelses eas on mäng lapse domineeriv tegevus. Mäng on lapse arengu aluseks ja loob arengu lähima arengutsooni. Laste tegevused kujutletaval väljal, näilises situatsioonis, vaba kavatsuse loomine, elu plaani ja tahteliste motiivide moodustamine – kõik see tekib mängus ja asetab mängu kõige kõrgemale arengu tasemele. Sisuliselt liigub lapse areng mängulise tegevuse kaudu. Vaid selles mõttes saab mängu nimetada lapse arengut määravaks st juhtivaks tegevuseks (Võgotski, 2016).

Uuringutulemused on näidanud, et väikelaste õppimine sõltub väga palju sotsiaalsest keskkonnast, stabiilsest ja usalduslikust suhtlemisest teiste laste ja täiskasvanutega ning vabast ruumist ja ajast mängimiseks ja muuks vabaks eneseväljenduseks. Mäng harivas ja hoolivas keskkonnas on osa lapse elust ning annab talle võimaluse iseseisvalt valikuid teha (EL kvaliteetse alushariduse raamistik).

Laps muutub enesekindlamaks ja tema kuuluvustunne süveneb, kui koolieelsete lasteasutuste igapäevategevuses väärtustatakse tema panust ja võetakse arvesse tema arvamust. Seega tuleks kõigis alushariduse õppekavades tunnustada laste tähtsust ja anda neile võimalus neid ümbritseva maailma mõtestamiseks. Seepärast peaks iga haridusliku algatuse puhul, mille eesmärk on toetada õppimist, kõige tähtsam olema laste mäng (Kinos ja Pukk, 2010).

ÜRO lapse õiguste konventsioon (art 29) märgib, et lasteaia seisukohast keskne lapse arengu tagamise kohta käiv, on õigus mängida, mis eeldab selleks soodsat keskkonda: turvalist ruumi, vaba aega, füüsilisi asju, mängukaaslasi ja seda, et täiskasvanud mõistavad mängu tähtsust (Davey ja Lundy, 2011).

Mängu olulisus lapse arengus on määrava tähtsusega. Kui võrrelda mängupõhises lasteaia käinud lapsi kognitiivse arengu põhiste lasteaegade lastega 10 aastasel, selgusid laste arengus suured erinevused. Mängupõhise lasteaia taustaga lapsed olid paremad nii matemaatikas kui ka lugemises, nad olid nii sotsiaalselt kui ka emotsionaalselt paremini kooliga kohanenud. Uurimused on kinnitanud vaba mängu teisigi positiivseid toimeid: vaba mängu harrastanud lapsed on empaatilisemad ja saavad teistest inimestest paremini aru.

Nad on vähem agressiivsed ja kõrgema enesekontrolli võimega, kuna mäng täidab muuhulgas stressi leevendamise ülesannet. Vaba mängu harrastavad lapsed on innovatiivsemad ja loomingulisemad (Miller ja Almon, 2009).

5. Sisuvaldkonnad. Kas selline sisuvaldkondade valik tagab laste tasakaalustatud ja mitmekülgse arengu, et ta jõuaks koolivalmiduseni?

Õppekava osad on üle Euroopa valdavalt sarnased (emotsionaalne, personaalne ja sotsiaalne areng, keel ja suhtlemine, teadmised ümbritsevast maailmast ja selle mõistmine, loov eneseväljendus ja füüsiline areng ning liikumine). Eesti kehtiva õppekava valdkonnad on kajastatud lasteaedade õppekavades, nende kohta on loodud vastavad käsiraamatud ning üha suuremas osas lasteaedadest on sisuvaldkonnad vaid õppe-eesmärkide süstematiseerimise teenistuses, tegelik õppeprotsess toimub lõimitult ja mänguliselt.

Seega ei ole vajalik sisuvaldkondade nimetusi muuta nagu seda on tehtud lasteaia õppekava tööversioonis võrrelduna kehtiva KELA õppekavaga. Õpetajad on olemasolevad ainevaldkonnad 11 aasta jooksul omaks võtnud ning me ei näe vajadust nende muutmiseks.

4. uus valdkond „Tööd ja tehnoloogia“. Kas peate otstarbekaks selle lisamist seoses tehnoloogiate argikasutusega?

Tehnoloogia on vajalik õppetegevuse rikastamiseks kui võimalik töövahend. Digitehnoloogiaga on lapsel võimalik tutvuda läbi praktiliste tegevuste kõikides ainevaldkondades.

Kui tekib vajadus ja seatakse eesmärk teemat digivaldkonna teemat eraldi käsitleda, siis on võimalik see sobitada üldpädevuste ja ainevaldkonna „Mina ja keskkond“ osaks.

5. Üldoskused. Kas loetletud üldoskused on lastele vajalikud, et üleminek kooli toimuks sujuvalt?

Praegune loetelu üldoskustest lasteaia õppekava tööversioonis on eklektiline ja juhuslik valik peamiselt erinevate valdkondade oskustest. Üldoskustele, eriti kuna need loovad eeldused üldpädevuste arenguks, on õppekavas vajalik sügavam tähelepanu pööramine.

Kehtiv KELA riiklik õppekava toetab vajalikul määral lapse üldoskuste arengut. Sellega on rahul ka alushariduse rahulolu uuringus osalenud vanemad. Lapse enesetõhususe toetamine sai uurimuses keskmiselt 4,2 punkti 5-st. Osalejatel paluti anda hinnang järgmistele väidetele "lasteaias käimine on suurendanud minu lapse enesekindlust" ja "lasteaias käimine on parandanud minu lapse võimet kontrollida oma käitumist ja valitseda oma tundeid".

6. Sisuvaldkondade kavad. Kas sisuvaldkondade esitatud sisu on piisav, et täita setud eesmärgid ja jõuda eeldatavate tulemusteni?

LRÕK tööversioonis on suur rõhk pandud õppe sisule (eriti kodulugu) ning õpetajatele on ette antud detailne kava koos vestlusteemadega. Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkonna arengukavade 2016. aasta tulemusaruandes on välja toodud uuring, mis soovitab enam tähelepanu pöörata laste matemaatilistele kompetentsidele: matemaatikateadmistele ja -oskustele eelkoolieas, vastasel juhul jääb üks osa lastest koolis eakaaslastest maha (Kikas, 2009).

Kuna EL kvaliteetse alushariduse raamistik eeldab toetumist lapsest lähtuvalle õpikäsitusele, mille poole on teel kogu progressiivne maailm, on vajalik jätta ruumi ka lapse oma huvile ümbritseva suhtes ja omaalgatuslikeks tegevusteks. Seda kinnitavad ka rahvusvahelised kirjanduse ülevaated, mis rõhutavad, et laste arengupotentsiaal on optimaalne, kui õppimist toetab laste algatatud tegevuste ja täiskasvanu juhitud hariduslike tegevuste tasakaalustatud koostöö pedagoogiline tegevuskultuur (Kinos ja Pukk, 2010).

Õppeprotsessis määravad õpisisu laste huvid. Asjades lepitakse kokku koostöös täiskasvanutega. Lapsest lähtumine viib individualiseerimiseni ja laste võrdväärse osaliseni otsuste tegemisel (Kinos ja Pukk, 2010), mida toetab ka ÜRO lapse õiguste konventsioon, EL alushariduse kvaliteediraamistik, Eesti haridusstrateegia 2035 ja kehtiv KELA seadus.

Laste huvi ja vajadused selgitab õpetaja välja toetudes pedagoogilisele dokumenteerimisele, kus õpisisu tuleneb last ümbritsevast igapäeva elust, meediast, lastevanematelt jm (Rintakorpi, 2016). Kehtivas õppekavas (2008) sätestatud lapse arengu jälgimine ja hindamine kui igapäevane järjepidev ja oluline osa õppeprotsessist.

Lasteaia õppekava tööversioonis puudub arusaam, kuidas toimub lapse arengu jälgimine ja hindamine.

Õppesisu omandamise kõrval on oluline lapse osalus erinevates õppe protsessi osades sh kavandamine, läbiviimine ja oma tegevuse tulemuslikkuse hindamine ja refleksioon. Lapse osalemine aktiivse tegutsejana ja ennast puudutavate küsimuste lahenduste osas kaasaráäkijana on Soome hariduse eduloo aluseks (Roos, 2015).

Samuti on tõestatud, et laste kaasatus ja osalemine õppe kavandamises ja analüüsis aitab kaasa lapse arengule ning ka käitumuslike harjumuste kujunemisele. Positiivne kaasatus tekitab lastes entusiasmi, tänu millele nad osalevad aktiivselt rühmaruumi tegevustes (Williford et al., 2013).

Lasteaia õppekava tööversioon on programmiline („*lehrplan*“ tüüpi) õppekava, kus on etteantud sisu- ja vestlusteemad ning toetab täiskasvanust lähtuvat pedagoogilist lähenemist õppele (Kinos ja Pukk, 2010). Sellise õppekava järgi töötades on õpetaja ja lapse autonoomsus piiratud (õpetajale on jäetud vabadus tegevuse korraldamisel, lapse roll on passiivne kasutaja) ning kahtluse alla on seatud õpetajate hoiakud, väärtushinnangud ning ettevalmistus tööks alushariduses ja kutsekvalifikatsioon. Õpetaja autonoomia ehk iseseisvuse piiramine oma töö kavandamisel ja korraldamisel, otsustusõiguse kahandamine enda tegevuse ja enesearengu üle kajastab lasteaia õppekava tööversiooni koostajate seisukohta ning hõlmab ka laiemalt õpetaja rolli positsiooni ühiskonnas.

2017. aastal Eestis läbi viidud lasteaedade rahulolu küsitluse tulemusel selgus, et õpetajate põhivajadused töökohal on rahuldatud. Enda ametialasele autonoomiale anti keskmiselt 4,3 punkti 5-st. Uuringus osalejatel tuli hinnata väiteid "tunnen, et saan tööl olla mina ise" ja "tunnen, et saan teha tööd nii nagu ma ise parimaks pean". Õpetajate enesetõhusust

puudutavad väited "tunnen ennast tööl kompetentsena" ja "tunnen ennast õppe- ja kasvatustegevustes enesekindlalt" ja "minu ettevalmistus õpetaja tööks on piisav" said keskmiselt 4,4 punkti 5-st.

EL alushariduse kvaliteediraamistik näeb ette, et alushariduses töötavad kõrge kvalifikatsiooniga töötajad, kelle esmane väljaõpe ja täiendõpe võimaldab neil täita oma kutseülesandeid. Koolieelsete lasteasutuste töötajate tunnustamine professionaalidena on esmatähtis. Kutsealasel arengul on tohtu mõju töötajate haridusalase tegevuse kvaliteedile ja laste tulemustele.

Kvalifikatsiooninõuetele vastab Eestis eelmise aasta seisuga 86% lasteaia töötavatest õpetajatest, see näitaja pole piisavalt hea, kuid on aasta-aastalt paranenud, 8 aastat tagasi oli kvalifikatsiooninäitajatele vastavaid õpetajaid 76%. Oma tegevuses autonoomiast ilma jäetud õpetajal kahaneb sisemine motivatsioon töötamisel ning enese arendamisel (Valk ja Sellio, 2018).

Eesti alushariduses on viimastel aastakümnetel olnud suund pidevalt suurendada lasteaiaõpetajate õigusi oma tegevuste üle otsustada, valida sobivaid lähenemisviise ja toetada õpetaja pedagoogilist vabadust ja seda võimaldab ka hetkel kehtiv KELA õppekava.

Samuti ei väärtusta lapse huvide ja autonoomiaga mitte arvestamine lapsepõlve. Väärtustada tuleks lapse ja lapsepõlve selget kuvandit ning seisukohta, et iga laps on ainulaadne, pädev ja aktiivne õppija, kelle võimalikke vajadusi tuleb julgustada ja toetada. Iga laps on uudishimulik, võimekas ja intelligentne isiksus. Laps on teadmiste kaasautor, kes vajab suhtlemist teiste laste ja täiskasvanutega ning soovib seda (EL alushariduse kvaliteedi raamistik).

Nüüdisaegses õppes eeldatakse laste ärakuulamist, nende seisukohtadega arvestamist pedagoogilise tegevuse sisualade kui ka töö- ja tegevusviiside valikul, laps muutub täiskasvanule kuuldavaks (Kinos ja Pukk, 2010).

Euroopa kodanikena on lastel oma õigused, sh õigus koolieelsele haridusele ja hoolitsusele. Lapsepõlv on olemise, otsimise ja maailma tundmaõppimise aeg. Varane lapsepõlv ei ole ainult tulevikuks valmistumine, vaid ka olevikus elamine (ÜRO lapse õiguste konventsioon).

Lapsepõlve sotsioloogia rõhutab lapse kodanikuõigusi ja vabadusi ka pedagoogiliste tegevuste alusena ja lähtekohtadena (Kinos ja Virtanen, 2001).

LRÕK sisuvaldkondades sõnastatud eesmärgid ei ole osaliselt lastele eakohased (näiteid võiks tuua palju, aga antud analüüsi maht seda ei võimalda) ning eeldatavad õpitulemused ei toetu lapse arengusühholoogiale.

7. Lõiming. Kas õppekava tööversioonis esitatud lõimingu võimalused on põhimõtteliselt vajalikud lapse iseseisva mõtlemise kujundamiseks?

Alates 2008 a kehtima hakanud KELA õppekava järgi on õppe- ja kasvatustegevuste läbiviimise põhimõtte üldõpetusliku tööviisi rakendamine, kus ainevaldkondade sisud on lõimitud. Valdkondade kaupa esitatud õppesisu ja -tegevuste lõimimisel lähtutakse üldõpetuslikust põhimõttest ning väärtustatakse mängu kaudu õppimist. Eesti alushariduse õpetajatele on selline tööviis igapäevane argirutiin ning toetudes erinevatele

õpetamismeetoditele suunavad õpetajad ka lapsi leidma valdkondade vahelisi seoseid, et laps tunnetaks maailma kui ühtsena toimivat tervikut.

LRÕKis kirjeldatud lõimingu osa nii ainevaldkondade järel kui ka seletuskirjades on õpetajate ametioskuseid mitte arvestav, kutseoskusi alahindav (vt. kutsestandard - õpetaja alates tase 6.)

Toetudes EL alushariduse kvaliteedi raamistikule võib väita, et õpetajate kutsealase pädevuse arendamine ei ole vaid üksikute õpetajate kohustus; see on kollektiivide, koolituskeskuste, kohalike haldusasutuste ja valitsusväliste asutuste ühine jõupingutus. Kohalikul, piirkondlikul ja riigi tasandil tuleks kehtestada alushariduse ja lapsehoiu juhtimissüsteemid, mis hõlmavad sidusaid meetmeid personali jätkuvaks kutsealaseks arendamiseks.

Suunised ainevaldkondade lõimimiseks on vajalikud lisada õppekava üldossa, mitte tuua välja iga sisuvaldkonna osana.

8. Eeldatavad tulemused. Kas lasteaiaõpetajal on abi sellest, et tulemused on eraldi 5-aastaste ja 6-7 aastaste kohta?

Kui LRÕK koostajad väidavad, et kõik lapsed on võimelised õppima, kuid oma tempos ja oma õpiviisidel ning on kokkulepitud õppe korraldamisel ja õppesisu valikul lähtutakse lapsest ja tema tegelikust vajadusest, siis ei ole vajalik õppekavas välja tuua 5 a laste eeldatavaid õpitulemusi.

Piisab, kui riiklikus õppekava määruses on välja toodud 6-7 aastaste laste eeldatavad õpitulemused ning nendest lähtuvalt on õpetajal võimalik valida ise sobilik õpisisu toetudes laste huvidele ning nähes igapäeva elu tegevustes pedagoogilisi võimalusi.

5-aastaste laste eeldatavad õpitulemusi on võimalik kasutada õpetajatele mõeldud juhendmaterjalidest soovitusliku toena.

9. Oleks hea, kui kokkuvõtva hinnanguna öeldaks seda, mis lasteaia õppekava tööversioonis toetab või takistab lasteaial vastavalt tema võimalustele ning eripäralt koostada oma õppekava.

LRÕK määratleb, et üksiku lasteaia kui organisatsiooni õppekava on tegevuskava nädalate kaupa, kus on märgitud õppeteemad, õppetegevused ja keskkonnad.

Selline käsitlus tugineb täiskasvanust lähtuval pedagoogilisele lähenemisele ega arvesta lapse huvi, vajaduse ja autonoomiaga. Liikumine haridusasutuse, õpetaja ja õppija otsustusõiguse ja tegevusvabaduse suunas toetab lasteasutuse head sisekliimat, osalejate sisemist motivatsiooni, on seotud paremate õpitulemuste ja subjektiivse heaoluga toetades enesejuhtimist ja iseseisvust (<https://www.hm.ee/et/opikasitus>).

Samuti takistab taoline lähenemine laste õppimisele luua lasteaedadel lähtuvalt oma eripärast koostada oma õppekava. Alushariduse õppekava peab võimaldama lapsest lähtuvate aktiivõppe erinevate pedagoogilise lähenemiste võimalikkust. Hea Algu, Montessori, Waldorfpedagoogika, Reggio Emilia, keelekümblus-, uurimusliku-, ettevõtlus- ja

Õuesõppe lasteaedadel ei ole võimalik tegutseda toetudes täiskasvanukesksele õpikäsitusele, vaid eeldavad lapsest lähtuvat pedagoogilist paradigmat.

EL kvaliteetse alushariduse raamistikus on ootuseks riiklikule õppekavale, et see annab võimaluse koostada omanäolisi õppeasutuste õppekavasid ja loob võimalused õppeasutuste autonoomseks toimimiseks õppija arengust lähtuvalt.

Muud tähelepanekud – puuduvad osad õppekavast

Koostöö lapsevanematega. EL kvaliteetse alushariduse raamistus rõhutatakse, et õppekava peaks soodustama dialoogi ja koostööd lapsevanematega. Uuringud näitavad, et lapsevanemate kaasamine mõjutab tugevalt alushariduse kvaliteeti, eelkõige suureneva sotsiaal-kultuurilise mitmekesisuse tingimustes. Seega peaksid õpetajad julgustama lapsevanemaid väljendama oma arvamust igapäevase õppetegevuse kohta ning rakendama nende ideid haridusprojektide loomisel. Nii on lapsevanemad süsteemselt kaasatud laste õppimisse.

Samuti märgitakse EL alushariduse kvaliteediraamistikus, et ka lapse vanemad on osalised õppetegevuste planeerimisel ja läbiviimisel. Vastav seisukoht lasteaia õppekava tööversioonis puudub.

Lasteaedade rahulolu uuringu (2017) tulemusel teeb lasteaiaiga koostööd 79% uurimuses osalenud vanematest.

Erivajadustega laste toetamine: varajase märkamise olulisus. ÜRO, EL ja Eesti alus- ja strateegiadokumentides rõhutatakse kvaliteetse hariduse võimaldamist kõigile.

Loovus. Lasteaia õppekava tööversioonis on puudulikult käsitletud lapse loovus ja selle toetamine. Vaid sisuvaldkonnas „kunst ja meisterdamine“ on kahel korral mainitud laste loovust. On vale arvata, et kõik laste loomingulised võimalused piirduvad vaid kunstilise loominguga (Võgotski, 2016).

Institute for the Future / IFIF toob ära kaasaja võtmepädevuste: mõtestamise võime, sotsiaalse intelligentsuse, kohaneva mõtlemise, kultuuridevahelise kompetentsuse jm kõrval tuleviku võtmepädevused nagu uutele lahendustele suunatud mõtlemine ja loov mõtteviis. (<http://www.iftf.org/search/?id=1026&L=0&q=+key+competences>)

Loovusesse on vajalik suhtuda ka kui innovaatsilisusse. Kaasaja võtmepädevuste hulka kuuluv probleemi-, ülesande- või olukorra lahendamise oskus on üks osa loovusest.

Lähtudes Euroopa Komisjoni 24. mai 2019 soovitustest kõrge kvaliteediga alusharidus- ja lapsehoiusteemide loomisel on oluline edendada laste osalemist, algatusvõimet, probleemide lahendamist ja loovust.

Kindlasti on vajalikud õppekava rakendamiseks juhendmaterjalid, mis aitaksid korraldada õppe- ja kasvatustegevust lapse arengust lähtudes. See on koht, kus põhjalikke soovitude andmine õpetajatele on põhjendatud.

Kokkuvõte

Lasteaia riikliku õppekava tööversioon (LRÕK) tuleks kõrvale jätta, sest see ei sobi meie alushariduse seniste suundumustega, pole kooskõlas Eesti ja EL ning ÜRO strateegiadokumentidega, alahindab meie lasteaiaõpetajate ja -juhtide pädevust. See oleks taganemine alushariduse kvaliteedis ja samm minevikku, ent meie alusharidus elukestva õppe esimese tasemena peaks vaatama tulevikku nagu see on olnud seni.

Tuginedes rahvusvahelistele võrdlusuuringutele alushariduse valdkonnas on Eesti lasteaedades loodud head võimalused lapsest lähtuvaks õppe- ja kasvatustegevuseks koostöös peredega. Suurt rõhku pööratakse Eesti lasteasutustes väärtuskasvatusele, sh laste heaolu ja turvalisuse toetamisele ning kiusamise ennetamisele, soodustades lastes ja peredes sallivust, hoolivust, austust ja julgust. (<https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus/alusharidus>)

Allikad

Alusdokumendid

1. Eesti haridusstrateegia 2035.
2. Eesti Vabariigi haridusseadus. Leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/968165>
3. Euroopa Liidu alushariduse ja lapsehoiu kvaliteediraamistiku peamised põhimõtted. Euroopa Komisjoni egiidi all tegutseva alushariduse ja lapsehoiu töörühma aruanne. Leitav: https://www.hm.ee/sites/default/files/euroopa_komisjoni_alushariduse_ja_lapsehoiu_kvaliteediraamistik.pdf
4. Koolieelse lasteasutuse seadus. Leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011006>
5. ÜRO laste õiguste konventsioon. Leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Kirjandus

Darragh, J. (2011). The View From the Door. Leitav: <http://www.communityplaythings.com/resources/articles/2011/the-view-from-the-door>

Davey, C., Lundy, L. Towards Greater Recognition of the Rights to Play: An Analysis of Article 31 of the UNCRC. *Children & Society* 2011, lk 3–14.

Golbeck, S. L. (2002). Instructional models for early childhood education. ERIC Digest. In ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education Champaign IL. [2015, april 09]. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED468565.pdf>

Kikas, E., Peets, K., Palu, A. & Afanasjev, J. (2009). The role of individual and contextual factors in the development of maths skills, *Educational Psychology*, 29:5, 541-560, DOI: 10.1080/01443410903118499

Kirschner, A., Sweller, J. ja Clark, R. E. (2006). Why minimal guidance during instruction does not work: an analysis of the failure of constructivist, discovery, problem-based, experiential, and inquiry-based teaching. *Educational Psychologist*, 41(2), 75– 86.

Katz, L. G. (1999). Curriculum disputes in early childhood education. Champaign, IL: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.

Kinos, J., Pukk, M. (2010). *Lapsest lähtuv kasvatus*. Tallinn: Tea Kirjastus.

Kinos, J., Virtanen, J. 2001. Lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen kivijalka lapsuuden sosiologiassa. Teoksessa Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. (toim.) *Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia*. (sivut 136-157)

Lasteaedade rahuloluküsitluse tagasiside (2017). Leitav SA INNOVE.

Laane, M., Nugin, K., Tuisk, I., & Veisson, M. (2001). 3- ja 4- aastaste laste intellektuaalne areng erinevates kasvukeskkondades. L. Talts, M. Vikat (Toim), *Lapse kasvukeskkond Eestis ja Soomes I* (lk 166-182). Tallinn: TPÜ Kirjastus.

Lerikkanen, M. L., Kiuru, N., Pakarinen, E., Poikkeus, A.-M., Rasku-Puttonen, H., Siekkinen, M. & Nurmi, J.-E. (2016). Child-centered versus teacher-directed teaching practices:

Associations with the development of academic skills in the first grade at school. *Early Childhood Research Quarterly*, 36, 145–156.

Lerikkanen, M. L., Kiuru, N., Pakarinen, E., Viljaranta, J., Poikkeus, A.-M., RaskuPuttonen, H., Siekkinen, M. & Nurmi, J.-E. (2012). The role of teaching practices in the development of children's interest in reading and mathematics in kindergarten. *Contemporary Educational Psychology*, 37, 266–279.

Miller, E., Almon, J. (2009). *Crisis in the Kindergarten. Why Children Need to Play in School*. College Park, MD: Alliance for Childhood. Leitav: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504839.pdf>

Rintakorpi, K. (2016). Documenting with early childhood education teachers: pedagogical documentation as a tool for developing early childhood pedagogy and practises. Leitav: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09575146.2016.1145628>

Roos, P. (2015). *Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta*. Akateeminen väitöskirja Tampereen Yliopisto Kasvatustieteiden yksikkö. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere University Press Tampere. Leitav: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/96477/978-951-44-9691-2.pdf?sequence=1>

Stipek, D. ja Byler, P. (2005). *Early childhood classroom observation measure: coding manual*. Connecticut, USA: School of Education, University of Stanford.

Tuul, M. (2011). *Lasteaiaõpetajate arusaamad õppekavadest ja laste õppimisest ning hinnang õpetaja pedagoogilisele tegevusele lapsekeskse kasvatus kontekstis*. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Valk, A., Sellio, R. (2018). *Lühianalüüs alusharidusest: osalus, kasulikkus, keelsus*. Leitav: https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/alusharidusvtk_analys.docx.pdf

Võgotski, L. (2016). *Laste loovus ja kujutlusvõime. Mäng ja selle osa lapse psüühilises arengus*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Williford a, A.P. , Whittaker a, J.E.V., Vitiello A. V. E., & Downer, J.T. (2013). Children's Engagement Within the Preschool Classroom and Their Development of SelfRegulation. *Early Education and Development*, 24(2), 162-187